

fi târihi a'yâni Haleb (nşr. Mahmûd Hamed el-Fâhûrî – Yahyâ Zekerîyyâ Abbâre), Dimaşk 1972, I/1, s. 92-93; Kınalızâde Ali Efendi, *Tabakâtü'l-Hanefiyye* (nşr. Süfyan b. Âiş b. Muhammed – Firâs b. Halîl Meş'al), Amman 1425/2003, s. 258, 270-273; Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, *Ketâ'ti-bü a'lâmi'l-aḥyâr min fuḳahâ'i mezhebi'n-Nuḥ-mâni'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Reisülküttâb, nr. 690, vr. 209^a, 219^a, 225^b, 253^b-254^a, 261^b-263^b, 281^{a-b}, 282^b; Pîr Mehmed Üskübî, *Muinü'l-müftî*, DİB İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 235, vr. 199^b-200^a; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vüṣûl ilâ ta-bakâti'l-fuḥûl* (nşr. Mahmûd Abdülkâdir el-Arnaût – Sâlih Sa'dâvî Sâlih), İstanbul 2010, III, 321; *Keşfü'z-zunûn*, tür.yer.: İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr* (Kahire), I, 80, 205, 371, 479, 516; II, 7, 597; III, 308, 414, 758; IV, 48, 319; VI, 298, 450, 670, 732; VIII, 463; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 74, 75, 212-213; Brockelmann, *GAL*, I, 184, 475; II, 81; *Suppl.*, I, 296, 656; G. Vajda, *Index général des manuscrits arabes musulmans de la Bibliothèque Nationale de Paris*, Paris 1953, s. 373; A. J. Arberry, *The Chester Beatty Library: A Handlist of the Arabic Manuscripts*, Oxford 1955, II, 64; D. N. MacKenzie, *The Khwarezmian Element in the Qunyat al-munya*, London 1990; W. Madelung, "The Westward Migration of Hanafi Scholars from Central Asia in the 11th to 13th Centuries", *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdilik* (haz. Sönmez Kutlu), Ankara 2011, s. 522-524; A. Zeki Velidi Togan, "Über die Sprache und Kultur der alten Chwarezmier", *ZDMG*, XC (1936), s. 27-30; Abdürrezzâk Huveyzî, "ez-Zâhidî el-Ğazminî, Ebû'r-Reccâ' Muhtâr b. Maḥmûd", *Mv.AU*, XI, 26-29.

ŞÜKRÜ ÖZEN

ZÂHİDİYYE

(الزاهدية)

İbrâhîm Zâhid-i Geylânî'ye
(ö. 700/1301)

nisbet edilen

Ebheriyye'nin kollarından
bir tarikat

(bk. İBRÂHİM ZÂHİD-i GEYLÂNÎ).

ZÂHİR

(الظاهر)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "ortaya çıkmak, belirgin olmak; üstün olmak, galip gelmek; yardım etmek" anlamlarındaki *zuhûr* kökünden türeyen *zâhîr*, terim olarak "varlığını ve birliğini belgeleyen birçok delilin bulunması açısından belirgin olan" mânasında kullanılır (*Kâmus Tercümesi*, II, 512; Zeccâcî, s. 137). *Zâhîr* ismi bir âyette (el-Hadîd 57/3) "zâtı ve mahiyeti bakımından gizli olan" anlamındaki "bâtın" ismiyle birlikte geçer, "muttali kılmak; galip getirmek" mânalarına gelen "izhâr" kavramı da Allah'a nisbet edilir (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "zhr"

md.). *Zâhîr* Tirmizî ile İbn Mâce'nin es-mâ-i hüsnâ listelerinde yer almış ("Da'âvât", 82; "Du'â", 10), izhar kavramı çeşitli hadis rivayetlerinde de zât-ı ilâhiyyeye izâfe edilmiştir (Wensinck, *el-Mu'cem*, "zhr" md.).

Ebû İshak ez-Zeccâc, *zâhîrin* terim anlamı çerçevesinde bir yorum yaptıktan sonra kelimenin "üstün ve yüce olmak" şeklindeki kök anlamından hareketle bu isme "her şeyin fevkinde olan" anlamını vermiş ve uzunca bir dua / niyaz hadisinde yer alan, "... Sen zâhirsin, fevkinde hiçbir şey yoktur, sen bâtınsın, dününde hiçbir şey yoktur" meâlindeki ifadeyi (*Müsned*, II, 381, 404; Müslim, "Zikir", 61) delil göstermiştir (*Tefsîrü esmâ'illâhi'l-hüsnâ*, s. 60-61). Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, Hadîd sûresinin baş tarafında yer alan âyette (57/3) iki çift isimden her birinin yanındaki nefyettiğini ve bunun çelişki ifade ettiğini ileri sürer, çünkü bir şey açık ve belirginse gizli olmaz, gizli ise açık olmaz. Arından kendisi bunu şöyle yorumlar: Burada çelişki gibi görünen şey yaratılmışlar dünyasına özgüdür. Cenâb-ı Hakk'ın evvel-âhîr, *zâhîr*-bâtın oluşu "kendinden" (bi-zâtihî) olma özelliği taşıdığından çelişki söz konusu değildir. Aslında bu, Allah'ın zâtında, isim ve sıfatlarında hiçbir şeye benzemediğine, dolayısıyla O'nun birliğine işaret eder. Mâtürîdî *zâhîr* ismine "hiç kimsenin yenilgiye uğratamayacağı galip ve hâkim, akli ve nakli delillerle varlığı ve birliği apaçık" mânası verir (*Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XIV, 333-334). Ebû Abdullah el-Halîmî *zâhîr* ismini Allah'ın varlığını kanıtlayan fiilî isimlerden sayarken Mecdûdî'nin İbnü'l-Esîr, garîbü'l-hadîse dair zengin muhtevalı eserinde *zâhîr* "her şeyin fevkinde bulunan" şeklinde açıklamış, ayrıca bu ismin "fiilleri ve sıfatlarının tecellilerinden yansıyanlara bakılarak akli istidlâl yöntemleriyle tanınan varlık" diye yorumlandığını da kaydetmiştir (*en-Nihâye*, "zhr" md.). Kuşeyrî *zâhîrin*, içinde yer aldığı dört ismin Allah'ın fiilî sıfatlarına işaret ettiğini söylemiş ve bu çerçevede *zâhîr* ile bâtının şöyle açıklanabileceğini belirtmiştir: Cenâb-ı Hak nimetleriyle *zâhîr*, rahmetiyle bâtındır; sıkıntılardan kurtarmasıyla *zâhîr*, inâyetiyle bâtındır; onur ve şeref lutfetmesiyle *zâhîr*, doğru yolu göstermesiyle bâtındır (*et-Taḥbîr*, s. 83).

Gazzâlî, Allah Teâlâ'nın, duyuların idraki veya duyulara dayanan hayal gücüyle bilinmesi açısından bâtın, aklın istidlâlî yöntemiyle tanınması bakımından *zâhîr* olduğunu belirtmiş, ardından akıl yoluyla bilinmesi açık seçik olsaydı O'nu inkâr eden-

lerin bulunmaması gerektiği yolundaki karşı fikri hatırlatmış ve buna şöyle cevap vermiştir: Cenâb-ı Hakk'ın varlığının bazılarına gizli kalması O'nun çok belirgin (şiddet-i zuhûr) olduğundandır. Şöyle ki, yazının bir yazıcıya ihtiyaç duyması gibi tabiatteki her nesne ve olayın olağan üstü bir düzene sahip olması da onun bir yaratıcı ve düzenleyicisinin bulunduğunu kanıtlar. Bununla birlikte, bu düzen hiç aksamadığı ve her olan bitene egemen olduğu için akli melekelerini ve psikolojik güçlerini yeterince kullanamayan insanlar düzenin kendi kendine sürekli çalıştığı yanlışlığına düşerler (*el-Maḥşadü'l-esnâ*, s. 147-150). Fahreddin er-Râzî de evvel-âhîr, *zâhîr*-bâtın isimlerini birbiriyle bağlantılı biçimde çeşitli yönlerden açıklamaya çalışmıştır. *Zâhîr* ismi, yer aldığı âyette geçen evvel-âhîr gibi alternatifi olan bâtın ismiyle kullanıldığı takdirde muhteva anlamında tamamlayıcı bir denge meydana gelmektedir. *Zâhîr* Cenâb-ı Hakk'ın zâtî, fakat tecellileri açısından fiilî isim ve sıfatları içinde mütalaa edilir (bk. BÂTIN). Ayrıca *zâhîr* alî, azîz, cebbâr, kâdir, mecîd, metîn ve müteâli isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, II, 512; *Müsned*, II, 381, 404; Zeccâc, *Tefsîru esmâ'illâhi'l-hüsnâ* (Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1399/1979, s. 60-61; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (nşr. Masum Vanlioğlu), İstanbul 2009, XIV, 333-334; Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, *İştikâku esmâ'illâh* (nşr. Abdülhüseyn el-Mübârek), Beyrut 1406/1986, s. 137; Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fi şu'abi'l-imân* (nşr. Hilmi M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 188-189; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 135^a-136^a; Kuşeyrî, *et-Taḥbîr fi't-tezkîr* (nşr. İbrâhim Besyûnî), Kahire 1968, s. 82-83; Gazzâlî, *el-Maḥşadü'l-esnâ* (Fazlûh), s. 147-150; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-aḥşâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 54^b-56^b; Fahreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyînât* (nşr. Tâhâ Abdurraûf Sa'd), Beyrut 1404/1984, s. 325-335.

BEKİR TOPALOĞLU

ZÂHİR

(الظاهر)

Açık lafızların
en alt derecesini belirten
fıkıh usulü terimi;
bâtının zıddı,

varlık ve olayların görünen yüzü,
nasların literal anlamı için
kullanılan genel bir kavram.

Sözlükte "açık, berrak, âşikâr olmuş" anlamındaki *zâhîr* kelimesi (*Lisânü'l-'Arab*, "zhr" md.), Hanefî usul terminolojisinde "sırf işitilmekle kendisiyle kastedilen mâ-